

שמעתא עמיקתא

גליון תרכ"ג | פרשת ניצבים וילך | תשפ"ד | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תוכב"א

משיעורי

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

הלכות מצויות לימי הסליחות

אמירת סליחות

התחלת אמירת הסליחות

מנהג בני ספרד לקום באשמורת ולומר סליחות ותחנונים מר"ח אלול ואילך עד יום הכפורים. (שו"ע רס"י תקפ"א). אבל בר"ח גופא אין אומרים סליחות ותחנונים (וכן הנוהגים לומר תהלים כל אלול עם תחנונים (יה"ר כו') אין להתחיל בר"ח). [מ"ב ס"ק א. ועי' בס"ק ג.] ומנהג בני אשכנז לומר סליחות מיום ראשון של השבוע שחל בו ר"ה, ואם חל ראש השנה ביום שני או שלישי, מתחילין מיום א' של השבוע שלפניו. (רמ"א ס"ס).

זמן אמירתם

הזמן המובחר לאמירת הסליחות באשמורת בסוף הלילה קודם עלות השחר. (ולענין יום ראשון של הסליחות, עי' להלן). [ע"י בשו"ע (שם), במ"א ס"ק א], במטה אפרים (ס"י תקפ"א אות יא) ובמ"ב (שם בהקדמה). ומ"מ אם נתאחר לומר עד אחר שיאיר היום לא יבטל אמירת הסליחות, לפי שימא אלו הם ימי רצון ואף עמוד השחר הוא עת רצון. ואפילו בעלי תורה יקפידו לאומרים אפילו אם איחרו לאחר עמוד השחר. [אלף המגן (שם ס"ק כד). עניינן שכתב שמהשו"ע סעי' א' מבוואר שכ"ז הוא עת רצון. ושכ"ז ט"ו משמע שאף לאחר ע"ה יאמר סליחות]. ועכשיו בהרבה מקומות אומרים סליחות בעוד שכבר היום גדול. [ערוה"ש (ס"י תקפ"א אות ד)]. והמקילים בזה עכ"פ ישתדלו לקום יותר מוקדם מהרגיל ע"מ לומר הסליחות. [תשובות והנהגות (ח"ד ס"י קל"ד) ע"פ משמעות השו"ע עייניו].

זמן אמירתם ביום הראשון

ביום הראשון משכימין קצת יותר, על מנת לומר הפזמון "בזעקתם בעוד לילה" וכן "רצה עתירתם בעמדם בלילות". [מט"א (שם)]. ואם לא יוכל לאומרים קודם עלות השחר יאמר אותם במוצ"ש אחר חצות הלילה. [ע"י בהלכ"ש (שם הגה 6) בשם הגרשו"א זצ"ל]. ובמקומות שאומרים סליחות בעוד היום גדול ידלגו תיבות אלו, משום שנמצא דובר שקרים [ערוה"ש (שם אות 2) ואלף למטה (שם ס"ק ג)], ובתחילת הפזמון במקום "מוצאי מנוחה קדמונך", י"א שיאמר "קדמוך" במקום "קדמונך" [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ג אות יח), וי"א שא"צ לשנות. [הגר"ח זצ"ל (באר ישראל עמ"כ כד) כי יום א' נחשב כמוצ"ש]]. ואם התחילו בעוד לילה לכל הדעות יכול לומר פזמונים אלו ללא שינוי. [אלף למטה (שם ס"ק ג)].

לילה קודם חצות

אין לומר סליחות קודם חצות הלילה. [מ"ב (ס"י תקפ"א ס"ק ג)]. אלא שיש מקומות שהקילו בזה מתחלת אשמורה השניה (ע"י בסמוך חישוב המשמרות). [ע"י בהלכ"ש (ר"ה פי"א הגה 9) בשם הגרשו"א זצ"ל שכן נהגו רבים בפולין. ועי' במטה אפרים (ס"י תקפ"א אות כ)]. ובאופן שא"א מחצות ואילך (כגון שיראים ללכת בשעה מאוחרת בלילה) ויתבטלו הצבור מסליחות, יש להתיר בגדר הוראת שעה (מחמת שלא יהיה לצבור שום התעוררות והתשובה ללא אמירת סליחות), ואם אפשר יכוונו בשליש הלילה שאז משמרות משנות והתפלה רצויה (וצריך לחלק הלילה מצה"כ עד עלות השחר לגי חלקים). [אג"מ (א"ח ח"ב ס"י קה ד"ה א)].

אמירת אשרי לפני חצות הלילה

י"א שאין צריך להקפיד להמתין לזמן חצות אלא לענין אמירת י"ג מדות, אבל אשרי וכו' ופסוקים "לך ד' הצדקה" ו"שומע תפלה" וכו' מותר לאומרים אף לפני חצות. [הגרשו"א זצ"ל (הלכ"ש פי"א הגה ד)]. ויש מחמירים אף בזה. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פי"ג אות ז)].
אמירתם אחר עמוד השחר או אחרי חצות לילה
אם בידו לומר סליחות אחר נץ החמה או בלילה לאחר חצות, מוטב לאומרים בבוקר. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פי"א הגה י)]. ועי' בהלכ"ש (פי"א הגה 6)]. ויש מי שאומר שעדיף לאומרים אחר חצות לילה. [הגר"ח זצ"ל (אשרי האיש פי"א הגה י)].

כרבות התורה לפני סליחות

יש לברך בה"ת לפני הסליחות. [מ"ב (ס"י מ"ק כז)]. ועיי"ש בשו"ע וברמ"א (סע' מו) שיש מקילים בזה כיון שהיו רק תחנונים.

ברכה על נט"י קודם סליחות

כשקם אפילו קודם אור היום, ניתן לברך על נט"י של בוקר בביתו מיד בקומו ושוב אין לברך ענטי"י בבה"כ. כמו כן יכול שלא לברך בעת קומו, אלא אחר גמר הסליחות יבדוק עצמו לנקבו או יטיל מים וישפשף ואז יברך ענטי"י ואשר יצר ויתפלל. [מ"ב (ס"י ו' ס"ק יא)]. והעצה השניה עדיפה טפי. [מ"ב (שם ס"ק ט)]. וטוב להסמיך אלקי נשמה לברכת אשר יצר. [מ"ב (שם ס"ק יב)].

נט"י כשמגיע עלות השחר

כשמגיע זמן עלות השחר באמצע הסליחות, א"צ להפסיק וליתול ידיים שנית מיד, אלא גומרים הסליחות ואח"כ נוטלים ידיים (ללא ברכה, אם בירך מקודם, ואם לא בירך מקודם יעשה צרכיו, יטול ידיו ואז יברך). [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ו)]. ומ"ב (י"ד ס"ק ג)]. וכמו"כ מותר ללכת אז יותר מדי' אמות, וא"צ לדקדק שלא לגעת בעינים וכו'. [הגרשו"א זצ"ל (שם)].

אמירת סליחות בצבור ובבית הכנסת

לכתחלה יש לומר סליחות בצבור ובבית הכנסת. [ע"י באג"מ (ח"ב ס"י קה)].

נפילת אפים, בלילה

כשאומרים סליחות בלילה המנהג לומר גם נפילת אפים. [הגרשו"א זצ"ל (שם פי"א אות ב)].

אמירת י"ג מדות כשמתפלל ביחידות

האומר סליחות ביחידות, כשליחה שנזכר י"ג מדות ידלג אותן תיבות [מ"ב (ס"ק ד)] או יאמר אותן בניגון ובטעמים כקורא בתורה. [שו"ע (ס"י תקפ"א סעי' ה) ומ"ב (ס"ק יב-ג)]. וכמו כן רשאי לאומרן בניגון שהוא רגיל בו בתלמודו, כי העיקר הוא שלא יראה שאומרן דרך תפלה. [אג"מ (וי"ד ח"ג ס"ק יא)].

אמירת "מחוי ומפי" כשמתפלל ביחידות

השם שנתן שהן בלשון תרגום כגון מחוי ומפי וכו' ומרן די בשמיה וכו', לא יאמרם כשאין בהם מנין י'. [מ"ב (ס"ק ד)]. ומ"מ כל זמן שיש עכ"פ ו' מתוך י' המתפללים שעדיין אומרים אותם, מותר לאומרים. ואף אם כבר גמר, כל עוד שלא גמרו הסליחות שלאחריו עד הקדיש, אפשר להקל לאומרן. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ד) והגר"ח זצ"ל (אשרי האיש פי"א הגה נח)].

מתפלל במתינות (והצבור הניעו לאמירת י"ג מידות)

מי שמתפלל במתינות ואינו מספיק לגמור כל פרק בסליחות עם הציבור, יפסיק באמצע הפרק לומר י"ג מידות עם הציבור, ואח"כ ימשיך מהמקום שהפסיק. [הגרשו"א (שלמי מועד עמי כד) והגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פי"ג אות יז)]. ואפילו אם נמצא באמצע וידוי יפסיק ע"מ לומר י"ג מדות עם הצבור. [שבט הלוי (ח"י ס"י יב וח"ט ס"י כד אות ב)].

להמנע מלאומרם משום ביטול תורה

אפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלמוד מאוד לא יפרוש מהצבור בעת אמירת הסליחות. [מטה אפרים (שם סוף אות יא) ומ"ב (ס"י תרי"ט ס"ק טז)].

הרגיל לומר תיקון חצות

מי שנוהג לעשות תיקון חצות בכל השנה, יאמר תיקון חצות כמנהגו ואח"כ יאמר סליחות עם הצבור, ואף באופן שמחמת זה יצטרך לאומרם ביחידות יעשה כן. [מטה אפרים (שם סוף אות יא) ושערי תשובה (ס"י תקפ"א ס"ק א)].

אמירתם בעמידה

טוב לעמוד כשאומרים סליחות. ואם קשה לו לעמוד, יעמוד עכ"פ באמירת "א-ל מלך יושב" וי"ג מדות. [א"ר (ס"י תקפ"א ס"ק ט) ומט"א (אות יח)]. ובשעת הוידוי גם יש לעמוד. [ע"י במ"ב (ס"י תר"ז ס"ק ח)]. וכמו כן טוב שישחה בוידוי כמו במודים. [שעה"צ (אות ו)].

פרטים בנושא אמירתם

כשמתחילין סליחות אומרים א"י"א חוץ מסליחה המתחלה בשם אחד משמותיו של הקב"ה. כשאומר "ויקרא בשם ד"י" יש להפסיק מעט בין בשם ובין ד'. [מ"ב (ס"ק ד)]. אף מי שקם לאחר עה"ש אולם קם מוקדם מהרגיל יאמר תיבות "שחר קמת" שבפי"ט שבסליחות. [הגרשו"א זצ"ל (הלכ"ש פי"א אות ג והגה 5)]. והפיוטים שמוזכר בהם בכ"ז ודמעה, כגון יה"ר מלפניך כ"י שתשים דמעותינו כו"י" נהגו לאומרם אף אם אינו בוכה ויכוין לדמעות הצבור או דמעות כלל ישראל. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה ה)]. וטוב לעשות קול בכל. [הגרשו"א זצ"ל (שם)]. ועי' בברכ"י (וי"ד ס"י שצ"ד שיו"ב אות ג)].

אמירת הפסוקים שלפני הפיוטים

הפיוטים נתקנו על הפסוקים שאומרים לפניהם. וע"כ יש להקפיד לאומרם בנחת. [מחצ"ש (רס"י אות 2)], והמדולגל הפסיד העיקר. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ג אות יא)].

עברת ס"ת כדי שיהיה בארון קודש בשעת הסליחות

י"א שיותר להעביר ס"ת לחדר שמתפללין בו סליחות כדי שיהיה שם בשעה שפותחים את הארון קודש "לשמע קולנו" ו"אבינו מלכנו", מחמת שהוא לצורך כבוד התפלה. [הגר"ח זצ"ל (אשרי האיש פי"א הגה 17)].

אמירת אשמנו שלש פעמים

אומרים בכל יום שלשה פעמים וידוי קודם עלות השחר, מלבד בערב יום כפור שאין אומרים אותו אלא פעם אחת. [רמ"א (ס"י תר"ב סעי' א)]. והמנהג הפשוט לאומרו בכל ימי הסליחות רק פעם א'. [ע"י במשע"ר (אות רב) והאר"י ז"ל (הובא בבאר היטב ס"י תר"ב ס"ק ב)]. ואומרים עד האשמנו השני ומשם מדלגים עד "משחי צדקך". [הגר"ח זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב ע"מ קסח)].

"מכניסי רחמים"

יש נמנעים מלומר פזמון "מכניסי רחמים". [ע"י בדעת תורה (ס"י תקפ"א), בארחות רבנו (ח"ב ע"מ קסח) ובהלכ"ש (מועדים פי"א הגה 17)].

אמירת קדיש לאחר הסליחות

לאחר הסליחות אומרים קדיש תתקבל. [מ"ב (ס"י תקפ"א ס"ק ד)].

אין מניין בתחלת אמירת הסליחות או בסופם

אם אין מניין בעת אמירת אשרי, יתחיל הסליחות וכשיבואו מנין יאמרו קדיש באמצע סליחות, ויאמרו אח"כ ג' פסוקים כשיש מנין. ואם היה מנין בתחלת אמירת הסליחות ולבסוף יצאו מקצתן מ"מ אומר קדיש אחר הסליחות. [מ"ב (ס"ק ד)]. אך י"ג מידות לא יאמרו. [הגר"ח זצ"ל (אשרי האיש פי"א הגה נח)].

יש התן או בעלי ברית

יש אומרים שכשיש חתן או בעל ברית לא אומרים סדר נפילת אפים שבסוף סדר הסליחות. וכמו כן מקצרים הסליחות, וע"כ מסיימים ב"כי לה' אלקינו הרחמים והסליחות". [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ה)]. אלא שאין מדלגים אלא כשהתחילו אחר עלות השחר, אבל אם התחילו קודם עלות השחר אין מדלגים. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ה)]. וי"א שהדבר תלוי אם התחילו לפני או אחרי נץ החמה. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ג אות יט)]. וי"א שבכל אופן אמרו תחנון שבסליחות (אע"פ שיש חתן או בעלי ברית). [שבט הלוי (ח"ד ס"י כד אות ה)]. והמנהג בהרבה מקומות לדלג.

השתתפות אבל באמירת הסליחות

אבל אסור לו לצאת מביתו כדי ליכנס לבה"כ לשמע הסליחות, מלבד בער"ה שמרבים בסליחות. [רמ"א (שם סעי' א)]. ועי' באג"מ (א"ח ח"ב ס"י קה) בטעם הדבר. [וה"ה בעיוה"כ במקום שמרבים בסליחות. [מ"ב (ס"ק ח)].

אמירת סליחות בבית אבל

כשמתפללין בבית האבל אומרים כל סדר הסליחות, וגם האבל אומר עמהם. [מט"א ס"י תקפ"א אות ב] ומהר"א (ס"י שט). ועי' בקצות השלחן (ס"י כד ס"ק כח)]. אולם לא אומרים שם וידוי ותחנון. [הגרשו"א זצ"ל (הלכות והנהגות ע"מ 3)].

דיני הש"ץ

הראוי להיות ש"ץ

לסליחות ולימים נוראים יש לדקדק אחר ש"ץ היות הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא. ושיהא בן שלשים שנים, גם שיהא נשוי. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחוקה, אין עונגין אחריו אמן. [רמ"א (שם סעי' א)]. אם רואה שיש מחלוקת בשביל התפלה לא יתפלל אע"פ שיתפלל מי שאינו הגון. [מ"ב (ס"ק יא)]. ואם זדמן לו שנים, אחד שהוא בן תורה וירא חטא ואין לו אלו הפרטים, והשני הוא איש פשוט והוא נשוי ויותר מבן ל' הבן תורה קודם. [מ"ב (ס"ק יג)]. ואם א' בן ל' אבל אינו נשוי, והשני נשוי אבל אינו בן ל', הנשוי קודם. [שבט הלוי (ח"ה ס"י כד אות ב)].

אבל

אבל תוך י"ג מידות שלפניו ואמו [או תוך שלשים על שאר קרובים], מותר לו לעבור לפני התנהגות בימי הסליחות אפילו בער"ה ועשיית. [מ"ב (ס"י תקפ"א ס"ק ד)]. אבל תוך שבעת ימי אבלות אינו יכול להיות ש"ץ. [מטה אפרים (ס"י תקפ"א אות ג)].

